

До спеціалізованої вченої ради
Д 35.051.03 у Львівському
національному університеті
імені Івана Франка

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію
Слюсарчук Христини Ростиславівни
на тему «Стандарти доказування у кримінальному провадженні»,
подану на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук
за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика;
судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність

Актуальність теми дослідження. Доказування є основним змістом кримінально-процесуальної діяльності як в досудовому розслідуванні, так і в судових стадіях кримінального судочинства. З огляду на це дослідження теоретичних, нормативних та правозастосовних аспектів кримінально-процесуального доказування завжди викликало науковий інтерес.

У кримінально-процесуальній доктрині є велика кількість наукових праць, присвячених проблемам доказування. Однак у більшості вони підготовлені за часів дії радянського кримінально-процесуального законодавства та КПК України 1960 року. Відтак, окремі викладені у них положення втратили актуальність, інші – потребують свого переосмислення. Із прийняттям КПК України 2012 року інститут доказування у кримінальному провадженні зазнав істотних змін, обумовлених розширенням дії засади змагальності, визнанням сторін обвинувачення і захисту, розширенням прав сторони захисту тощо.

Аналізуючи ч. 2 ст. 91 КПК України, вбачається, що законодавець відмовився від формулювання мети доказування як «встановлення істини у кримінальному провадженні», а тому актуальним постає питання належного унормування стандартів доказування, покликаних мінімізувати суб'єктивний фактор у процесі цієї діяльності. Як слушно стверджує дисертант, такі поняття як «розумний сумнів», «обґрунтована підозра», «достатня підстава», «переконання», «вірогідність», які у зарубіжних доктринах кримінального процесу отримали назву «стандартів доказування (доказаності)» є оцінними і законодавець не надає їм належного визначення (с. 19). Зазначене не сприяє забезпеченню і належній реалізації прав та свобод людини у сфері кримінального судочинства.

Усе наведене свідчить про те, що опоноване дисертаційне дослідження безумовно виконане на актуальну тему, яка є перспективною для подальшої наукової розвідки.

Ступінь обґрунтованості та достовірність наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Дисертант чітко окреслила наукову проблему, правильно визначила об'єкт та предмет дослідження. Запропонована структура дисертації дала можливість автору розкрити правову природу стандартів доказування у кримінальному провадженні, їх призначення, систему, а також охарактеризувати сутність та сферу застосування окремих стандартів доказування.

Метою дослідження автор визначила формування концепції стандартів доказування у кримінальному провадженні, а також удосконалення їх правової регламентації. Для досягнення поставленої мети визначено вісім завдань, які в цілому кореспондують з планом роботи та положеннями, викладеними у висновках, і успішно виконані дисертантом.

З урахуванням поставленої мети, визначеного об'єкту та предмету дослідження дисертантом правильно використані загальнонаукові та спеціальні методи дослідження у їх поєднанні. Такий підхід забезпечив повноту розроблення теми дослідження і достовірність отриманих результатів.

Обґрунтованість та достовірність наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, обумовлена й тим, що дисертант використала значну кількість наукової літератури з аналізованих питань, яка видана в Україні та за її межами (усього 231 джерело, у тому числі 56 англійських джерел).

У своїй роботі Слюсарчук Х.Р. використовує ґрунтовні наукові публікації з досліджуваної проблеми, на сторінках дисертації веде детальний аналіз наукових позицій, критично, однак толерантно полемізує з дискусійних питань. Позитивно, що критикуючи позицію інших авторів, дисертант висловлює власні висновки та пропозиції.

У роботі автор звертається до семантичного тлумачення окремих термінів і понять (с.с. 35, 38, 59), що дає можливість правильно визначити їх сутність та правову природу. Висновки та рекомендації дисертант обґрунтовує з урахуванням позицій практики на основі вивчення та узагальнення судових рішень, розміщених в Єдиному реєстрі судових рішень, висновків ВССУ з розгляду цивільних і кримінальних справ (с.с. 40-41, 92-93, 124-125, 143), а також практики ЄСПЛ (с.с. 104, 117, 121-123, 171-174, 189-190, 191-192). Крім того, автор аналізує низку судових рішень

судових органів США, в яких дається тлумачення окремих стандартів доказування у кримінальному провадженні (с.с. 84, 106-109, 133-138).

Вищенаведене підтверджує застосування автором системного та комплексного підходів до дослідження аналізованої проблематики.

Дисертант у своїй роботі продемонструвала високий теоретичний рівень викладу матеріалу, логіку дослідження, уміння застосовувати різноманітні методи наукового пізнання, аналізувати наукові джерела, нормативно-правові акти та судову практику, коректно полемізувати з іншими науковцями, аргументовано відстоювати власну точку зору, узагальнювати науково та практично значущі висновки, що свідчить про високий рівень фахової підготовки та глибоку обізнаність з теоретичними і практичними проблемами досліджуваної проблематики.

Таким чином, достовірність та обґрунтованість положень, висновків та рекомендацій, отриманих Слюсарчук Х.Р. у дисертаційному дослідженні, забезпечена завдяки використанню належної джерельної бази, опрацюванню матеріалів судової практики, правильному поєднанню методів наукового пошуку.

Наукова новизна положень, висновків і рекомендацій, їх значимість для науки та практики. Є підстави погодитись, що опонована дисертація є першим комплексним науковим дослідженням стандартів доказування у кримінальному провадженні в Україні. Безумовно, окремі аспекти стандартів доказування і раніше були предметом дисертаційних досліджень (наприклад, дисертація Степаненка А.С. «Стандарт доказування «поза розумним сумнівом» в кримінальному провадженні», 2017 р.), однак робота Слюсарчук Х.Р. є першою, в якій системно та комплексно досліджено усі стандарти доказування.

У межах здійсненого дослідження отримано результати, що мають наукову новизну. Зокрема, автор на підставі наукового доробку провідних вчених-процесуалістів запропонувала власне – авторське бачення запровадження системи стандартів доказування у кримінальне судочинство України.

Здобувач наукового ступеня сформулювала авторське визначення поняття *стандартів доказування у кримінальному провадженні*, під яким пропонує розуміти закріплені у кримінальному процесуальному законодавстві та правових позиціях вищих судових інстанцій правила, що охоплюють кількісну та якісну складову доказування, виконання яких стороною обвинувачення (в окремих випадках – також стороною захисту) забезпечує рівень переконання (переконаності), придатний для ухвалення

процесуальних рішень, що обмежують права та свободи особи у кримінальному провадженні (с.с. 23, 48).

Власну позицію автор обґрунтувала на підставі виділення та аналізу окремих критеріїв (ознак), які характеризують доволі складне для розуміння поняття «стандарт доказування» (с.с. 47-48). Автор цілком слушно акцентує увагу на тому, що стандарт доказування – це правила, які охоплюють як кількісну, так і якісну складову доказування, що у підсумку забезпечує у суб'єкта правозастосування переконання, на основі якого приймається відповідне процесуальне рішення. Вважаю, що запропонована дисертантом дефініція стандартів доказування є певним науковим внеском у порівнянні з існуючими визначеннями даного поняття.

С підстави погодитись з позицією автора про те, що стандарти доказування у кримінальному провадженні виступають *узагальненням і водночас основою усіх правил доказування* на відповідному етапі їхнього застосування під час кримінального провадження (с.с. 23, 184), адже стандарт доказування визначає суть та напрямок доказової діяльності сторін кримінального провадження.

До числа науково значимих положень дисертаційного дослідження слід також віднести відмежування від поняття «тягар доказування» суміжних понять «тягар підтвердження» і «тягар переконання» (с.с. 37-40). Видається, що такі поняття мають право на існування. При цьому, є підстави погодитися з тим, що, якщо обов'язок доказування покладається лише на сторону обвинувачення, то тягар переконання несуть обидві сторони в умовах змагального судового процесу.

Офіційний опонент схвально оцінює намагання дисертанта розмежувати поняття «достовірність доказів» та «достовірність встановлення обставин кримінального провадження» (с.с. 64-67), оскільки достовірність кожного окремого доказу не завжди автоматично забезпечує достовірне встановлення відповідної обставини кримінального провадження. І, як вірно наголошує Слюсарчук Х.Р., саме запровадження системи стандартів доказування покликане забезпечити «достовірність» результату отримання знання про обставини кримінального провадження.

Слід визнати справедливою критичну оцінку дисертантом наукової позиції, згідно з якою ототожнюються категорії «вірогідність» і «достовірність». При цьому, вважаю обґрунтованою думку автора про те, що «вірогідність» – це найвища ступінь ймовірності і лише такого максимального ступеня обґрунтованості може досягти знання на стадії досудового розслідування кримінального провадження (с. 68). Підтвердженням цього висновку дійсно може слугувати наявність у

кримінальному провадженні такого стандарту доказування, як «переконавання за більшої вірогідності».

За результатами дослідження сутності категорій «ймовірність», «вірогідність» та «достовірність» здобувач наукового ступеня доходить до ще одного важливого, на погляд офіційного опонента, наукового висновку – «стандарту доказування у кримінальному провадженні треба розглядати не з погляду доведення «достовірності винуватості», а з позиції встановлення «ймовірності невинуватості» особи у вчиненні кримінального правопорушення (с. 70). Адже засудження невинуватого є значно більш шкідливим, ніж виправдання винуватого.

Заслуговують схвалення також запропоновані у дисертації класифікації стандартів доказування у кримінальному провадженні (с. 79-80). Мабуть, найбільш вагомою та практично орієнтованою серед них є класифікація стандартів доказування за правовим характером рішення, яке необхідно прийняти, з відповідним поділом на: стандарт доказування, необхідний для прийняття підсумкового рішення у кримінальному провадженні («поза розумним сумнівом»), і стандарти доказування, необхідні для прийняття проміжних (поточних) рішень у кримінальному провадженні («обґрунтована підозра», «достатня підстава», «переконавання за більшою вірогідністю», «вагоме переконавання»). На думку офіційного опонента, автором запропоновані чіткі критерії для класифікації стандартів доказування, що дало можливість витримати правила побудови класифікацій (сталої основи, сумірності, виключення).

Дисертантом належним чином обґрунтовано власне бачення *системи стандартів доказування*, які використовуються у кримінальному провадженні України (с. 99 та ін.). При цьому зроблено важливі висновки, що система стандартів доказування за своєю структурою є ієрархічною, а кожний попередній стандарт доказування є передумовою для застосування наступного (с. 100).

Обґрунтованим і науково значимим є висновок дисертанта про те, що стандарт доказування «обґрунтована підозра» є багаторівневою категорією, оскільки в ході здійснення кримінального провадження «обґрунтована підозра» повинна збільшуватись за рівнем обґрунтованості припущення про вчинення кримінального правопорушення конкретною особою (с.с. 112, 131). Безумовно, рівень «обґрунтованості» підозри при прийнятті рішення, наприклад, про застосування заходу забезпечення кримінального провадження, повинен бути якісно більшим, ніж при прийнятті рішення про повідомлення особі про підозру.

Слід акцентувати увагу на вдалій спробі Слюсарчук Х.Р. визначити перелік рішень, які приймаються під час кримінального провадження на підставі досягнення стандартів доказування «переконання за більшою вірогідністю» та «вагоме переконання» (с. 160-162). Своє бачення цього питання здобувач базує на двох критеріях: 1) «підвищеному» ступені втручання у права особи; 2) особливостях процесуального статусу суб'єкта до якого застосовується захід кримінально-процесуального примусу. Тому, на думку дисертанта, рішення про застосування найбільш суворих запобіжних заходів (домашнього арешту, тримання під вартою), про продовження строків застосування будь-яких заходів процесуального примусу, а також про застосування заходів процесуального примусу до неповнолітніх осіб та осіб, щодо яких передбачається застосування примусових заходів медичного характеру, повинні прийматись на підставі підвищеного стандарту доказування – «вагоме переконання».

Досліджуючи сутність стандарту доказування «поза розумним сумнівом», автор слушно, на думку офіційного опонента, зазначає, що «розумність» сумніву у змісті стандарту доказування «поза розумним сумнівом» характеризується двома ознаками: *обґрунтованістю сумніву* та *неспростовністю сумніву* (с. 180). У цьому контексті заслуговує на увагу пропозиція щодо викладу у новій редакції ч. 2 ст. 17 КПК України («Презумпція невинуватості та забезпечення доведеності вини»): «Ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні кримінального правопорушення і має бути виправданим, якщо сторона обвинувачення не доведе винуватість особи за винятком *обґрунтованого неспростовного сумніву*». Видається, що термін «обґрунтований неспростовний сумнів» є більш вдалим і зрозумілим, ніж термін «розумний сумнів».

Наукове дослідження, проведене Слюсарчук Х.Р., має не тільки теоретичне, але й практичне значення. Наведені дисертантом висновки, положення та пропозиції можуть бути використані у правотворчій діяльності для удосконалення чинного кримінального процесуального законодавства України (автором розроблено відповідний законопроект – Додаток В), а також у практичній діяльності слідчих, прокурорів, слідчих суддів, суддів.

Основні результати дисертації Слюсарчук Х.Р. достатньо повно відображені у 5 наукових статтях, з яких 4 опубліковано у вітчизняних фахових наукових виданнях, затверджених МОН України та 1 – в іноземному періодичному науковому виданні, а також у 10 тезах доповідей на конференціях.

Основні положення дисертації, що виносяться на захист, у достатньому обсязі відображені в авторефераті дисертації, зміст якого відповідає встановленим вимогам.

Оформлення дисертації та автореферату здійснене відповідно до вимог, передбачених постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку присудження наукових ступенів» від 24 липня 2013 року № 567 та наказом МОН України «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» від 12 січня 2017 року № 40, і не викликає зауважень.

Загальна позитивна оцінка дисертації не виключає можливості висловлення окремих зауважень, виявлення окремих спірних та таких, що потребують додаткової аргументації, положень і висновків, внесення певних побажань рекомендаційного характеру.

1. Дисертант використовує в роботі поняття «тягар доказування» та «обов'язок доказування» як синонімічні, тотожні поняття (с. 35). Видається, що такий підхід є досить дискусійним. На мою думку, все ж є підстави для розмежування цих понять, які доволі обґрунтовано виклав у своїй праці В.В. Вапнярчук (Див. Вапнярчук В. Сутність категорії «тягар доказування» у кримінальному провадженні України // Актуальні проблеми права: теорія і практика. 2014. № 29. С. 106–114). Тому дисертанту на захисті варто було б навести додаткові аргументи на підтвердження висловленої із цього приводу думки.

2. Тема опонованої дисертації – «Стандарти доказування у кримінальному провадженні», цим терміном автор наскрізно оперує на сторінках роботи. Разом з тим, на с. 42 дисертант підтримує наукову позицію В.П. Гмирка, який послуговується поняттям «стандарти доказаності». Дійсно, така думка має підґрунтя, адже, як слушно зазначається, стандарт доказування спрямований на результат доказової діяльності (с. 45), тобто доказова діяльність має орієнтуватися на формування переконаності суб'єкта правозастосування у достовірності встановлених обставин провадження та правильності процесуального рішення, що приймається. З огляду на зазначене, цікавою є думка автора щодо того, який із означених термінів все ж варто застосовувати, у тому числі й на нормативному рівні.

3. Відповідно до ч. 2 ст. 177 КПК України підставою застосування запобіжного заходу є наявність *обґрунтованої підозри* у вчиненні особою кримінального правопорушення, а також наявність ризиків, які дають *достатні підстави* слідчому судді, суду вважати, що підозрюваний, обвинувачений, засуджений може здійснити дії, передбачені ч. 1 цієї статті. На перший погляд здається, що для прийняття рішення про застосування запобіжного заходу потрібно досягнути двох стандартів – «обґрунтована

підозра» і «достатня підстава». Однак дисертант вважає, що залежно від виду запобіжного заходу та суб'єкта, до якого він застосовується, необхідно досягнути стандарту «переконання за більшою вірогідністю» (особисте зобов'язання, особиста порука, застава) або стандарту «вагоме переконання» (домашній арешт, тримання під вартою, продовження їх строків, екстрадиційний арешт, запобіжні заходи, які застосовуються до неповнолітніх та осіб, щодо яких передбачається застосування примусових заходів медичного характеру) (с.с. 161-162). Тому на захисті здобувачу варто аргументувати свою позицію з цього питання.

Разом з тим, слід відзначити, що висловлені офіційним опонентом зауваження і побажання мають дискусійний характер і не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації.

Висновки:

1. Дисертація Слюсарчук Христини Ростиславівни на тему «Стандарти доказування у кримінальному провадженні», є завершеною науковою працею, в якій отримані нові науково обґрунтовані результати, що у своїй сукупності дозволяють вирішувати конкретну наукову задачу – запровадження стандартів доказування у кримінальне судочинство України.

2. Зміст дисертації Слюсарчук Х.Р. відповідає заявленій науковій спеціальності – 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза, оперативно-розшукова діяльність.

3. Дисертація та автореферат дисертації Слюсарчук Х.Р. оформлено у відповідності до вимог, передбачених постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку присудження наукових ступенів» від 24 липня 2013 року № 567 та наказом МОН України «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» від 12 січня 2017 року № 40.

4. Здобувач Слюсарчук Христина Ростиславівна заслуговує на присудження їй наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза, оперативно-розшукова діяльність.

Офіційний опонент
декан юридичного факультету
Хмельницького університету
управління та права,
кандидат юридичних наук

С.А. Крушинський

12 жовтня 2017 року

